

Бизнес және басқару

<https://doi.org/10.63377/3005-4966.3-2024-15>

ӘОЖ: 338(268.4)

GTAMP: 06.52.13

Жаһандық бәсекелестік жағдайында Қазақстан экономикасының инновациялық дамуы

*¹Карипова М.Р., ¹Туркебаева З.Т.¹Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы қ, Қазақстан*Автор-корреспондент email: amikosha2006@mail.ru

Мақала келді:
21 маусым 2024
Сараптамадан өтті:
25 тамыз 2024
Қабылданды:
30 тамыз 2024

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасының инновациялық дамуының қазіргі жағдайы мен даму үрдістері жан-жақты талданады. Инновациялық саясаттың негізгі бағыттары, мемлекеттік қолдау тетіктері, қаржыландыру көздері мен инновациялық белсенділік деңгейі нақты деректер мен заңнамалық негізге сүйене отырып сипатталған. 2005–2023 жылдар аралығында қабылданған стратегиялық бағдарламалар мен заңнамалық актілердің инновациялық экожүйені қалыптастырудағы рөлі көрсетіледі. Авторлар инновацияны экономиканың қозғаушы күші ретінде қарастырады және оның бәсекеге қабілеттілікті арттырудағы маңызын ерекше атап өтеді. 2023 жылы инновациялық өнімнің жалпы көлемі 1 879,1 млрд теңгеге жетіп, өнеркәсіптік өндіріс көлемінің 3,9%-ын құраған. Алайда, бұл өсімге қарамастан, кәсіпорындардың ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсайтын шығындарының үлесі төмен (13%) күйінде қалып отыр. Инновациялық қызметке жұмсалатын қаражаттың басым бөлігі (65%) машиналар мен жабдықтарды сатып алуға бағытталғаны байқалады. Мақалада ұлттық инновациялық жүйенің негізгі проблемалары — ғылым, бизнес және білім беру арасындағы өзара байланыстың әлсіздігі, шетелдік инвестициялардың төмен үлесі, кластерлік құрылымдардың жеткіліксіз дамуы және инновациялық инфрақұрылымның фрагментарлығы нақты мысалдар арқылы ашылады. Авторлар Қазақстанның жаһандық нарықта технологиялық серпін жасау үшін адами капиталды дамытып, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін ынталандыру, сондай-ақ ғылым мен өндіріс арасындағы кооперацияны күшейту қажеттігін негіздейді.

Түйін сөздер: инновация, жаһандық бәсеке, трансұлттық компаниялар, экономикалық даму, инновациялық инфрақұрылым.

Карипова М.Р.

Авторлар туралы ақпарат:

Экономика ғылымдарының магистрі, "Экономика" кафедрасының аға оқытушысы, Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы қ, Қазақстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8882-3813>. E-mail: amikosha2006@mail.ru.

Туркебаева З.Т.

Экономика ғылымдарының кандидаты, "Экономика" кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы қ, Қазақстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-261X>. E-mail: turkebayeva@mail.ru.

Business and management

<https://doi.org/10.63377/3005-4966.3-2024-15>

UDC: 338(268.4)

IRSTI: 06.52.13

Innovative development of the economy of Kazakhstan in the context of global competition***¹ Karipova M.R., ¹Turkebaeva Z.T.**¹Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Republic of Kazakhstan*Corresponding author email: amikosha2006@mail.ru

Received:

21 June 2024

Peer-reviewed:

25 August 2024

Accepted:

30 August 2024

Abstract

The article analyzes in detail the current state and trends in the development of innovative development of the Republic of Kazakhstan. The main directions of innovation policy, mechanisms of state support, sources of funding and the level of innovation activity are described based on specific data and legislative basis. The role of strategic programs and legislative acts adopted in the period from 2005 to 2023 in the formation of the innovation ecosystem is shown. The authors consider innovation as the driving force of the economy and emphasize its importance in increasing competitiveness. In 2023, the total volume of innovative products reached 1,879.1 billion tenge and amounted to 3.9% of industrial production. However, despite this growth, the share of expenses of enterprises for research and development remains low (13%). It is noted that most of the funds spent on innovative activities (65%) are directed to the purchase of machinery and equipment. The article reveals the main problems of the National Innovation System — the weak interconnection between science, business and education, the low share of foreign investment, the insufficient development of cluster structures and the fragmentation of innovative infrastructure using specific examples. The authors justify the need for Kazakhstan to develop human capital, stimulate innovative activity of enterprises, as well as strengthen cooperation between science and production in order to create a technological breakthrough in the global market.

Keywords: innovation, global competition, multinational companies, economic development, innovation infrastructure

Karipova M.R.**Information about authors:**

Master of Economics, Senior Lecturer of the Department "Economics", Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8882-3813>. E-mail: amikosha2006@mail.ru

Turkebaeva Z.T.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Republic of Kazakhstan, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-261X>. E-mail: turkebayeva@mail.ru

Бизнес и управление

<https://doi.org/10.63377/3005-4966.3-2024-15>

УДК: 338(268.4)

МРНТИ: 06.52.13

Инновационное развитие экономики Казахстана в условиях глобальной конкуренции***¹Карипова М.Р., ¹Туркебаева З.Т.**¹Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б. Гончарова, г. Алматы, Казахстан*Автор-корреспондент email: amikosha2006@mail.ru

Поступила:

21 июня 2024

Рецензирование:

25 августа 2024

Принята в печать:

30 августа 2024

Аннотация

В статье всесторонне проанализированы современное состояние и тенденции развития инновационного развития Республики Казахстан. Основные направления инновационной политики, механизмы государственной поддержки, источники финансирования и уровень инновационной активности описаны исходя из фактических данных и законодательной базы. Отражена роль стратегических программ и законодательных актов, принятых в период с 2005 по 2023 годы, в формировании инновационной экосистемы. Авторы рассматривают инновации как движущую силу экономики и подчеркивают ее значение для повышения конкурентоспособности. В 2023 году общий объем инновационной продукции составил 3,9% от объема промышленного производства, достигнув 1 879,1 млрд тенге. Однако, несмотря на этот рост, доля затрат предприятий на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы остается низкой (13%). Отмечается, что большая часть (65%) средств на инновационную деятельность направлена на приобретение машин и оборудования. В статье на конкретных примерах раскрываются основные проблемы национальной инновационной системы — слабая взаимосвязь науки, бизнеса и образования, низкая доля иностранных инвестиций, недостаточное развитие кластерных структур и фрагментарность инновационной инфраструктуры. Авторы обосновывают необходимость развития человеческого капитала, стимулирования инновационной активности предприятий, а также усиления кооперации между наукой и производством для создания технологического импульса на глобальном рынке Казахстана.

Ключевые слова: инновации, глобальная конкуренция, транснациональные компании, экономическое развитие, инновационная инфраструктура.

Информация об авторах:**Карипова М.Р.**

Магистр, старший преподаватель, Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б. Гончарова, г. Алматы, Республика Казахстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8882-3813>. E-mail: amikosha2006@mail.ru.

Туркебаева З.Т.

К.э.н., ассоциированный профессор, Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б. Гончарова, г. Алматы, Республика Казахстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-261X>. E-mail: turkebayeva@mail.ru.

Кіріспе

Инновация - бұл белгілі бір әлеуметтік қажеттіліктерге жауап беретін инновацияларды құру, дамыту, коммерциялық пайдалану және таратудан тұратын күрделі процестің нәтижесі. Өнертабыс немесе идея экономикалық мазмұнға ие болады, инновация тауар мен нарық тақырыбына айналады.

Инновациялық процесс – бұл инновациялық процесте болатын технологиялық, ғылыми, техникалық және ұйымдастырушылық өзгерістер сериясы [1]

Қазіргі әлемде әр ел өмір сүру үшін бәсекеге қабілетті болуы керек. Инновациялық бағыт инновацияның тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін белгілі бір критерийлер бойынша қалыптасады.

Инновациялық даму - Қазақстан Республикасы үшін бүгінгі таңда аса маңызды міндет. Өндіріс пен ауыл шаруашылығының нашарлау жағдайына, ғылыми-техникалық әлеуетке, инфрақұрылымның барлық жүйесінің өте төмен деңгейіне және қызмет көрсету сапасына байланысты әртараптандыру және табыстылықты арттыру Қазақстан үшін күрделі міндет болып табылады.

Осылайша, егер индустриалды дамыған елдерде инновациялар корпоративтік сектордың ішкі бөлігі болып табылса, онда Қазақстандағы ұлттық жүйені өндіру әдісі жеке капиталдың инновацияларға қызығушылығын қамтымайды. Бұл кәсіпорындар негізінен көлікке (Коммерциялық, банктік) бағытталған, бұл олардың ерекшеліктеріне байланысты инновацияны шектеуі керек. Қазақстанда ауқымды инновациялар үшін база болып табылатын нақты сектор жоқ.

Бүгінгі таңда ел өміріндегі маңызды орындардың бірі-басқару жүйесін құру әдістемесі, өйткені басқару сапасы мемлекет пен мемлекеттік құрылымдардың жұмыс нәтижелеріне байланысты.

Мемлекеттің инновациялық қызметті дамытудағы рөлі зор екені сөзсіз. Инновациялық дамудың негізгі бағыттары:

- экономикалық және инновациялық жағдайлар жасай отырып, бизнесті жаңғырту және инновацияларды көтермелеу;
- республиканың инновациялық әлеуетін бағалау;
- инновациялар және инновациялардың басым бағыттарын қалыптастыру;
- зерттеулерді, әзірлемелерді және жобаларды басқаруды ұйымдастыру;
- қызметкерлерді инновациялық қызметке ынталандыру
- инновациялық қызметті қаржыландыру [2].

Әдістер

Зерттеу жұмысының әдістемелік негізі ретінде жүйелі талдау, салыстырмалы-тарихи әдіс, статистикалық және құрылымдық-логикалық талдау әдістері қолданылды. Қазақстан Республикасындағы инновациялық даму үрдістерін кешенді түрде зерттеу мақсатында нормативтік-құқықтық актілер (соның ішінде: ҚР 2012 жылғы 9 қаңтардағы № 534-IV «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Заңы), ұлттық даму бағдарламалары мен стратегиялық құжаттар сарапталды.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының 2021–2023 жылдар аралығындағы деректері негізінде кәсіпорындардың инновациялық белсенділігіне, инновациялық өнім көлеміне, инновацияларға жұмсалған шығындарға, қаржыландыру көздеріне және аймақтық үлестерге талдау жүргізілді. Бұл ретте, инновациялық қызметтің негізгі көрсеткіштері уақыт бойынша салыстырылып, динамикасы бағаланды.

Сонымен қатар, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (Global Competitiveness Index) аясында ұсынылатын 12 негізгі индикатор талдау нысаны ретінде алынды. Бұл индикаторлар

Қазақстанның жаһандық экономикалық жүйедегі бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау үшін пайдаланылды. Сондай-ақ, отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттер мен сараптамалық материалдарға шолу жасалды.

Жалпы алғанда, бұл әдістер жиынтығы Қазақстандағы инновациялық процестердің даму деңгейін кешенді бағалауға және негізгі проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді.

Қолданыстағы заңға сәйкес инновацияларды қаржыландыру өз қаражаты, инновациялардың мемлекеттік және жергілікті бюджеттері, инновациялық қорлар, заттай нысандағы мемлекеттік субсидиялар және басқа да қаражат есебінен жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ақпарат көзі [4]. Бәсекеге қабілетті экономиканы қалайтын барлық елдер өздерінің негізгі стратегиясын таңдауы керек: инновацияларды басқару стратегиясы. Экономикалық қатынастардың дамуы бизнесті стратегиялық басқарудың егжей-тегжейлері мен принциптеріне деген көзқарастың өзгеруіне ықпал етеді. Яғни, басқарудың жаңа тетіктерін әзірлеуді және енгізуді талап ететін өндірістік технологиялар мен басқару процестеріндегі әзірлемелер.

Қазақстан экономикасының инновациялық даму жолына көшуі-жаһандық бәсекелестік жағдайында ұлттық экономиканың орнықтылығын қамтамасыз ету жөніндегі ұлттық саясаттың басты басымдықтарының бірі.

Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі қоғамның инновациялық әлеуетінің өсуімен тікелей байланысты. Бұл дегеніміз, экономикалық өсу ең алдымен өнеркәсіптік және инновациялық жетістіктермен, ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізумен, компьютерлер мен ресурстарды үнемдейтін технологияларды қолданумен қамтамасыз етілуі керек.

Адами капитал мен зерттеулердің бірегей әлеуетіне қарамастан, Қазақстанда инновациялық процестердің дамуы төмен деңгейде. Кәсіпорынның инновациялық дамуы аз, патенттік белсенділігі әлсіз және ғылымнан, бизнестен және білімнен бөлінген дәстүрлі (өнеркәсіптік) модель аясында жұмысын жалғастыруда. Бәсекелестік тетіктерін сатып алу және дамыту, сондай-ақ инновацияларға сұранысты ынталандыру қажет.

Инновацияларды қолдау халықаралық бәсекелестік пен халықаралық ынтымақтастыққа қатыса алатын немесе қатысатын секторларға бағытталуы керек. Трансұлттық компанияларды Қазақстанның инновациялық нарығына белсенді тарту және желілік өзара іс-қимыл тетіктерін дамыту қажет. Бұл мақала инновациялық даму мәселелеріне арналған.

Оны бағалау үшін қолданылатын көрсеткіштер жүйесі елдің бәсекеге қабілеттілігін анықтаудың кілті болады. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі-бұл жаһандық бәсекеге қабілеттілік пен экономикалық бәсекеге қабілеттілік тұрғысынан елдердің ілеспе рейтингі. Индекс экономикалық даму мен бәсекеге қабілеттіліктің кедергілерін жоюға тырысатын елдерге көмектесу үшін жасалған, өйткені оны экономикалық саясаттың проблемалық мәселелерін талдау және тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу стратегияларын әзірлеу үшін пайдалануға болады.

Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі 12 көрсеткішке біріктірілген 114 айнымалыдан тұрады: институттардың сапасы, инфрақұрылым, макроэкономикалық тұрақтылық, денсаулық және бастауыш білім, жоғары білім және кәсіптік оқыту, тауарлар мен қызметтердің нарықтық тиімділігі, еңбек нарығының тиімділігі, қаржы нарығының дамуы, Технологиялық даму деңгейі, ішкі нарықтың көлемі, компаниялардың бәсекеге қабілеттілігі, инновациялық әлеует [5].

Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі қоғамның инновациялық әлеуетінің өсуімен тікелей байланысты. Бұл экономикалық өсуге негізінен өнеркәсіптік және инновациялық жетістіктер, ғылыми - техникалық прогресті, компьютерлер мен ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу арқылы қол жеткізу керек дегенді білдіреді.

Инновацияларды қолдау халықаралық бәсекелестік пен ынтымақтастыққа қабілетті немесе қазірдің өзінде қатысатын секторларға бағытталуы керек. Қазақстанның

инновациялық нарығына трансұлттық ойыншыларды белсенді тарту және желілік өзара іс-қимыл тетіктерін дамыту қажет.

Дамыған және қарқынды дамып келе жатқан елдерде заманауи экономикалық модельдің пайда болуы көбінесе инновацияның рөлінің өзгеруіне байланысты. Инновациялық экономиканың пайда болуы ғылыми-техникалық прогрестің жеделдеуінің де, ғылыми алмасудың жаһандануы нәтижесінде әлемдік еңбек бөлінісінің түбегейлі өзгеруінің де нәтижесі болды, ал аз дамыған елдер өнеркәсіптік құрастыру технологияларын белсенді түрде дамытуда.

Дамыған елдер үшін инновациялық экономика дамушы елдермен саудадағы теріс тепе-теңдікті түзетудің жалғыз жолы болып табылады. Көптеген елдерде жаңа технологиялар мен инновацияларды пайдалануға ынталандыруды көздейтін экономиканы қалпына келтіру жоспарлары қабылданды.

Екінші жағынан, өнеркәсіптік өндірушілер арасындағы бәсекелестіктің артуы шығындарды азайту және өнім сапасын жақсарту үшін жаңа технологияларға сұранысты ынталандырады және бәсекеге қабілеттілікті сақтаудың қажетті элементіне айналады. Бұл жаңа инновациялық секторлардың маңыздылығын және дамушы елдердің экономикасындағы инновацияларды ынталандырудың рөлін анықтайды.

Инновациялық экономикалық даму әдетте екі бағыттан тұрады: экономикада іс жүзінде инновациялық секторды қалыптастыру, яғни технологиялар нарығын құру, халықаралық нарықтың бөлігі ретінде технологиялар нарығын молайту және арнайы өнімдер шығару мүмкіндігі және дәстүрлі салаларда жұмыс істейтін компаниялардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында инновацияларға деген тенденциясын күшейту [6].

Әрбір өндірістік компания жаңашылдықты қажет етеді. Себебі, заманауи технологиясыз компания нарықтағы бәсекеге қабілеттілікті арттырмай, өнім ассортиментін кеңейтіп, сапасын жақсартып алады. Бәсекеге қабілетті болу үшін инновация бір реттік іс-шара емес, тұрақты процесс болуы керек.

2023 жылы Инновациялық қызметті зерттеуге қатысқан ұйымдардың жалпы санындағы инновациялық белсенді кәсіпорындардың үлес салмағы 11,0% - 1 құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 0,5 пайыздық тармаққа жоғары (кесте 1).

Жалпы, 2023 жылы ұйымдардың/кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін зерттеуге қатысқан 30 750 ұйымның 3390-ы инновациялық қызметпен айналысқан.

Кесте 1. Қазақстан Республикасы кәсіпорындарының инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2021г.	2022 г.	2023 г.
Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %	11,5	10,5	11,0
Инновациялық өнімнің (тауарлар мен қызметтердің) жалпы көлемі, млрд теңге	1 715,5	1 438,7	1 879,1
Сатылған инновациялық өнім көлемі (тауарлар мен қызметтер), млрд теңге	1 664,6	1 318,1	1 739,8
Сатылған инновациялық өнім көлемі (тауарлар мен қызметтер), экспортқа жеткізілген, млрд теңге	308,0	214,5	286,3
Инновацияларды жүзеге асыруға жұмсалған шығындар сомасы, млрд теңге	783,3	800,1	1 453,3

Ескерту: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша

Қазақстан кәсіпорындары 1 879,1 млрд теңгеге инновациялық өнім өндірді, бұл 2023 жылғы қаңтар – желтоқсанда тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің өнеркәсіптік өндірісінің жалпы көлемінің 3,9% - (2022 жылы-3,4%) құрайды. Өткен жылмен салыстырғанда инновациялық өнім өндірісінің 30% - дан астам өсуі байқалды.

Сатылған инновациялық өнімнің жалпы көлемі 1 739,8 млрд теңгені құрады, оның 286,3 млрд теңгесі экспортқа шығарылды. 2023 жылы инновацияларға жұмсалған шығындар 1 453,0 млрд теңгеден асты, оның 7,6% - ы мемлекеттік инвестицияларға тиесілі болды, алайда бұл алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 1,4 пайыздық тармаққа аз (2022 жылы инновацияларға салынатын мемлекеттік инвестициялар 9% - құрады).

Инновациялардың жартысына жуығы (47,7%) өз қаражаты есебінен жүзеге асырылды, 37,7%-ы банктердің қарыздарына, 1,4% - ы-шетелдік инвестицияларға, басым бөлігі (95,3%) Қызылорда облысында пайдаланылды.

Кәсіпорындар жаңа немесе жетілдірілген тауарларды енгізуге байланысты инновацияларға жұмсайтын шығындар 70,4% құрады.

Нәтижелер

Инновацияларға жұмсалған барлық шығындардың 65% – ға жуығы машиналарды, жабдықтарды, бағдарламалық қамтамасыз етуді және басқа активтерді сатып алуға, 13% - ҒЗТҚЖ – ны орындауға, қалған 22% - сыртқы білім алуға, жобалауға, маркетингтік зерттеуге, оқытуға және басқа да іс-шараларға жұмсалды.

Статистикаға сәйкес, 2023 жылы 513 кәсіпорын кәсіпорын ішінде жүргізілген ҒЗТҚЖ – ны пайдалана отырып, инновациялар құруды жүзеге асырды, олардың 220-сы тұрақты негізде зерттеулер жүргізеді және 293-кейде 203 кәсіпорын инновацияларды жүзеге асыру үшін бөгде ұйымдар жүргізген ҒЗТҚЖ-ны сатып алғанын хабарлады.

Соңғы жылдары Қазақстанда инновациялық инфрақұрылымның негізгі элементтері құрылды, бірақ әлі де елеулі прогресс байқалмайды: инновациялық процестер экономикалық дамуға аз әсер етеді.

Экономиканың инновациялық даму жолындағы негізгі кедергілерді екі топқа бөлуге болады: бизнес проблемалары (сұраныс) және Ұсыныс тарапынан проблемалар, яғни зерттеу және әзірлеу секторының өзі [5].

Сұраныс тұрғысынан негізгі проблемалар компаниялардың халықаралық нарықтарға интеграциясының жеткіліксіздігімен, компаниялардың қаржылық тұрақтылығының болмауымен және Ұлттық бәсекелестіктің болмауымен байланысты. Инновация-бұл негізінен машиналар мен жабдықтарды сатып алу, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу және осы негізде түбегейлі инновацияларды дамыту үшін негіз құру емес.

Сондай-ақ, ұлттық инновациялық жүйенің бірқатар маңызды әлсіз жақтарын атап өтуге болады. Қазақстандағы ҰИЖ ғылым, білім және сауда арасындағы алшақтықпен, сондай-ақ әлсіз желімен сипатталады. Инновациялық брокерлер институты нашар дамыған; толық тұрақты емес инновациялық кластерлер (салалық, өңірлік) жоқ немесе қалыптасқан. Отандық ғылым қазіргі заманғы шындыққа сәйкес келмейтін дәстүрлі (индустриялық) модель аясында жұмысын жалғастыруда. Осылайша, ғылымды бюджет қолдаса да, оның қолданбалы зерттеулер мен іргелі зерттеулер тұрғысынан тиімділік динамикасына ешқандай қатысы жоқ. Ғылымға арналған бюджеттік шығыстардың өсуі бизнес-қоғамдастықтың жеткілікті үлесімен қатар жүрмейді.

Талқылау

Қазақстан Республикасында инновациялық дамудың ағымдағы жай-күйі мен көрсеткіштері елдің ұлттық бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатындағы саясаттың маңызды бағыты болып табылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, 2023 жылы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі біршама өсім көрсеткенімен (11,0%), бұл көрсеткіш әлі де дамыған елдердің деңгейінен әлдеқайда төмен.

Инновациялық өнім өндірісі мен сатылымының ұлғаюы (тиісінше 1 879,1 млрд және 1 739,8 млрд теңге) экономиканың осы секторында белгілі бір ілгерілеушілікті байқатады.

Алайда, инновациялық қызметке жұмсалатын шығындардың негізгі бөлігі (65%) жабдықтар мен бағдарламалық қамтамасыз етуді сатып алуға бағытталатыны – кәсіпорындардың әзірше дайын технологияны пайдалануға бейім екенін, ал дербес ғылыми зерттеу мен әзірлемелердің әлі де шектеулі деңгейде екенін білдіреді (ҒЗТҚЖ – тек 13%).

Мұндай құрылым инновациялық дамудың тек тұтынушылық емес, өндірістік-технологиялық көзқарас тұрғысынан толық іске асырылмай жатқанын көрсетеді. Бұл – ұлттық инновациялық жүйенің әлсіз жақтарының бірі. Ғылым, білім беру және бизнес арасындағы байланыстардың жеткіліксіздігі, инновациялық кластерлер мен брокерлік құрылымдардың дамымауы, сондай-ақ шетелдік инвестициялардың аз үлесі (тек 1,4%) жағдайды күрделендіреді.

Сонымен қатар, мемлекеттік қолдаудың да үлесі төмендеген (9%-дан 7,6%-ға дейін), бұл мемлекет тарапынан қаржылық ынталандырудың жеткіліксіздігін көрсетеді. Әсіресе, бұл жағдай кәсіпорындардың ғылыми-техникалық тәуекелдерді өз бетімен көтеруге мәжбүр болуына алып келеді, бұл өз кезегінде инновациялық белсенділікті тежеуі мүмкін.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, инновацияларды дамытуда басты рөлді стратегиялық басқару, трансұлттық ынтымақтастық, технологиялық трансферт және бизнес-инкубаторлар атқарады. Қазақстан жағдайында бұл тетіктердің толық іске қосылмағаны, әсіресе шетелдік компаниялардың инновациялық нарыққа белсенді тартылмауы байқалады.

Тиімді инновациялық жүйе құру үшін адами капиталды дамыту, қолданбалы зерттеулерді жандандыру, технология нарығын қалыптастыру және кәсіпорындардың ішкі ғылыми әлеуетін арттыру қажет. Тек осы жағдайда ғана Қазақстан экономиканың сапалық өсуіне және жаһандық технологиялық көшбасшылыққа қарай нақты қадам жасай алады.

Қорытынды

Әлемдік нарықтағы қазақстандық жоғары өнімді өнімнің үлесі нөлге жақын, бірақ, өздеріңіз білетіндей, бұл үлес ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет тиімділігінің жалпы көрсеткіші болып табылады. Қазақстанмен салыстырғанда Еуроодақтың ғылымды қажетсінетін өнімдердің әлемдік нарығындағы үлесі 35%, АҚШ - 25%, Жапония - 11%, Сингапур - 7%, Оңтүстік Корея - 4%, Қытай - 2 құрайды. % [4]. Мұның басты себептерінің бірі-отандық ғылымның нәтижелерін өндіріске енгізуге және әзірлеуге коммерциялық қызығушылықтың болмауы, ғылымға, өнеркәсіптік және жеке қаржы секторларының зерттеулері мен инновацияларына өте төмен инвестициялар. Бұл мәселені шешуге мемлекет басшысының бірқатар жүйелі бастамалары - міндетті индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасындағы инновациялар мен технологиялық жаңғыртуға жәрдемдесу бағдарламасы және басқалар бағытталған.

Инновациялық қызмет - бұл бәсекеге қабілетті тауарлар мен қызметтердегі тұтынушылық сұранысты қанағаттандыратын жаңа өнім алу мақсатында жаппай өндірісте инновациялық-ғылыми және зияткерлік әлеуетті практикалық пайдалану.

Инновациялық экономикаға көшу - Қазақстанның 2022 жылға дейінгі және одан кейінгі кезеңге дамуының абсолютті императиві. Инновациялық белсенділікті ынталандыру және инновациялық секторды қалыптастыру жаһандық нарық жағдайында тауарлар мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау үшін де, адами капиталдың сапасы мен экономика құрылымын сәйкестендіруге, сондай-ақ бүгінгі таңда экономиканың өсу әлеуетін шектейтін жағымсыз факторларды жұмсартуға мүмкіндік беретін дамудың келесі-инновациялық кезеңіне өту үшін де қажет.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында экономиканы дамытудың маңызды шарты Инновациялық процестерді ынталандыру және жандандыру болып табылады. Республикаға бәсекеге қабілетті болу, экономика деңгейін, сондай-ақ ғылымның даму деңгейін арттыру үшін қажет. Сондықтан инновациялық қызметті дамытудың әртүрлі кезеңдеріне шоғырланған әртүрлі элементтердің тығыз өзара әрекеттесуі және үйлестірілуі қажет.

Мүдделер қактығысы. Корреспондент автор мүдделер қактығысы жоқ деп мәлімдейді.

Осы мақалаға сілтеме: Карипова М.Р., Туркебаева З.Т. Жаһандық бәсекелестік жағдайында Қазақстан экономикасының инновациялық дамуы // *Вестник Казахского автомобильно-дорожного института* = *Bulletin of Kazakh Automobile and Road Institute* = *Kazakh avtomobil-zhol institutynyn Khabarshysy*. 2024;3 (7):130-138. <https://doi.org/10.63377/3005-4966.3-2024-15>

Cite this article as: Karipova M.R., Turkebaeva Z.T. Zhahandyk basekelestik zhagdajynda Kazakstan ekonomikasynyn innovatsiyalyk damuy [Innovative development of the economy of Kazakhstan in the context of global competition]. *Vestnik Kazakhskogo avtomobil'no-dorozhnogo instituta* = *Bulletin of Kazakh Automobile and Road Institute* = *Kazakh avtomobil-zhol institutynyn Khabarshysy*. 2024;3 (7):130-138. (In Rus.). <https://doi.org/10.63377/3005-4966.3-2024-15>

Әдебиеттер

- [1] "Об индустриально-инновационной деятельности". Закон Республики Казахстан от 9 января 2012 года № 534-IV «Об индустриально-инновационной деятельности».
- [2] Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2014. 304 б.
- [3] Купешова Б.К. Современное состояние и перспективы развития малого и среднего бизнеса в Казахстане: доклад. – Астанинский экономический форум, 2018. 1 с.
- [4] Левчаев П.А. Инновационная направленность роста бизнеса предприятий. Финансы и кредит, 2019. 346.
- [5] Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник для вузов. – 6-е изд. – СПб.: Питер, 2010. 448 б.
- [6] Жумагулова А.К., Бимагамбетова Б.К. Наука и реальность. *Science & Reality*. 2022; 1(5): 12-21.

References

- [1] Zakon Respubliki Kazakhstan ot 9 yanvary 2012 goda № 534-IV "Ob gosudarstvennoy podderzhke industrial'no-innovatsionnoy deyatel'nosti" [On state support of industrial-innovative activity]. (in Russ.).
- [2] Balabanov IT. Innovatsionnyy menedzhment: Uchebnik dlya vuzov [Innovation Management: Textbook for universities]. Saint Petersburg: Piter, 2014, 304. (in Russ.).
- [3] Kupeshova BK. Sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya malogo i srednego biznesa v Kazakhstane [Current state and development prospects of small and medium-sized businesses in Kazakhstan]. Astana Economic Forum Conference, 2018, 1. (in Russ.).
- [4] Levchaev PA. Innovatsionnaya napravlennost' rosta biznesa predpriyatiy [Innovative orientation of enterprise business growth]. *Finansy i kredit* = Finance and Credit 2019; 34. (in Russ.).
- [5] Fathutdinov RA. Innovatsionnyy menedzhment: Uchebnik dlya vuzov. 6-e izd. [Innovation Management: Textbook for universities. 6th ed.]. Saint Petersburg: Piter, 2010, 448. (in Russ.).
- [6] Zhumagulova AK, Bimagambetova BK. Nauka i real'nost' = Science & Reality 2022; 1(5). (in Russ.).